

GRZEGORZ LESIŃSKI

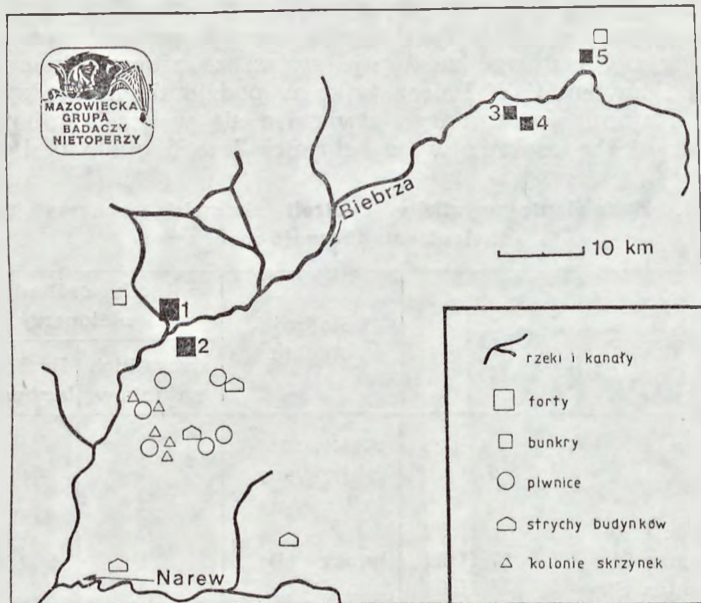
Instytut Ekologii PAN, Dziekanów Leśny

Mopek *Barbastella barbastellus* (Chiroptera, Mammalia) w Kotlinie Biebrzańskiej i jego ochrona

Do niedawna sądzono, że rozmieszczenie mopka nie obejmuje terenu całej Polski, a jedynie część centralną i południową. Jeszcze na początku lat osiemdziesiątych nie stwierdzono go bowiem w północnych regionach kraju, np. prawie na całym Pomorzu i Mazurach (Ruprecht 1983). Ostatnie intensywne penetracje w terenie pozwoliły wykryć wiele nowych stanowisk w północnej Polsce. Odnaleziono mopki zimujące w Szczecinie (Bernard 1990, Bernard i in. 1990), w Kostrzynie (Gólski i Urbańczyk 1992), w Okonku (Niezabitowski 1993), w okolicy jeziora Mamry i w Róźnie (Kasprzyk i Fuszara 1992). Kolonię letnią tego gatunku stwierdzono też w Puszczy Knyszyńskiej (J. Kupryjanowicz wg Kasprzyka i Fuszary 1992). To ostatnie stanowisko i stanowiska mazurskie wskazywały na możliwość odnalezienia mopka również w innych częściach północno-wschodniej Polski.

W latach 1983—1993 prowadziłem badania nad nietopierzami w Kotlinie Biebrzańskiej i na przylegających do niej terenach. Nie były one zbyt intensywne i ograniczone przede wszystkim do południowej części doliny. Podczas kontroli starych bunkrów i fortów odnalazłem zimujące na tym terenie mopki. Kontrolowałem też inne zimowiska, zlokalizowane w małych przydomowych piwnicach, oraz kryjówki letnie na strychach zabudowań i w skrzynkach lęgowych. Nie stwierdziłem w nich jednak obecności tego gatunku. Na ryc. 1 przedstawiono rozmieszczenie zbadanych miejsc i nowo odkryte stanowiska mopka.

Podziemia fortów w Osowcu są w dużej części zniszczone. Ogólna długość korytarzy jest w związku z tym trudna do

Ryc. 1. Rozmieszczenie zbadanych przez autora letnich i zimowych kryjówek nietoperzy w rejonie Kotliny Biebrzańskiej z zaznaczeniem stanowisk *B. barbastellus* (figury zacznione): 1 — fort Osowiec I, 2 — fort Osowiec II, 3 — bunkry k. Kamiennej Nowej (4 obiekty), 4 — bunkier k. Kamiennej Starej, 5 — bunkry k. Lipska (2). — Distributon of summer and winter bat shelters studied by author in the region of the Biebrza Valley. The stations of *Barbastella barbastellus* were marked (black figures): 1 — Osowiec I fort, 2 — Osowiec II fort, 3 — bunkers near Kamienna Nowa (4), 4 — bunker near Kamienna Stara, 5 — bunkers near Lipsk (2)

określenia. W forcie Osowiec I znajdują się zachowane stosunkowo w dobrym stanie 3 odcinki długości całkowitej ok. 150 m. W forcie Osowiec II kontrolowano 5 większych odcinków korytarzy długości 50—150 m i kilka mniejszych. Ogólną długość korytarzy można oszacować na ok. 600 m. Nietoperze w obydwu fortach zasiedlały przede wszystkim niewielkie nisze, splekania i szczeliny w ścianach i suficie. Bunkry w okolicy Lipska, Kamiennej Nowej i Kamiennej Starej są znacznie mniejsze, na ogół dwukondygnacyjne, o ogólnej długości korytarzy do 30 m. Mopki spotykałem w nich prawie wyłącznie w dolnej kondygnacji.

Szczegółowy wykaz obserwacji tego gatunku (tab. 1) wskazuje, że na badanym terenie zimuje stosunkowo liczna populacja. Na uwagę zasługuje zwłaszcza zimowa kolonia w forcie Osowiec II. W Polsce tylko w podziemiach Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego stwierdza się w czasie hibernacji większą liczbę osobników (w ostatnich latach około tysiąca —

Tab. 1. Zestawienie wyników kontroli zimowisk, podczas których stwierdzono obecność mopka

Stanowisko	Data	Rodzaj obiektu	Liczba osobników nietoperzy	
			wszystkich gatunków	<i>Barbastella barbastellus</i>
Osowiec I	4 I 92	częściowo zrujnowany fort	12	3
Osowiec I	7 II 92		13	4
Kamienna Nw	27 II 92	bunkry (4)	6	6
Kamienna Str	27 II 92	bunkier	1	1
Kamienna Nw	3 XII 92		6	6
Kamienna Str	3 XII 92		1	1
Lipsk	6 II 93	bunkry (2)	1	1
Osowiec I	6 II 93		21	2
Osowiec II	6 II 93	częściowo zrujnowany fort	349	304
Osowiec I	26 XI 93 *		7	1
Osowiec II	26 XI 93		237	202

* Po poprzedniej kontroli fragment korytarzy fortu, w którym przebywały nietoperze, został wysadzony ładunkiem wybuchowym.

Bernard i in. 1990, Urbánczyk 1991). Ponieważ szczyt liczebności tego gatunku w zimowiskach przypada zwykle na styczeń (Lesiński 1986, Urbánczyk 1991), można się spodziewać, że kolonia mopków w Osowcu jest nawet liczniejsza, niż to stwierdzono w marcu. Ponad 200 zimujących mopków odnaleziono w naszym kraju jeszcze tylko w podziemiach zamku w Świeciu nad Wisłą (Gólski 1992).

W forcie Osowiec II 20 marca 1993 r. prawie wszystkie mopki przebywały w jednym, dużym ugrupowaniu, liczącym

ok. 300 osobników. Nietoperze te zasiedlały rozległą szczelinę w stropie szerokości od kilku do kilkunastu cm, wypełniając jej brzeg na długości 2 m. Wysokość korytarza w tym miejscu wynosiła ok. 3 m.

W świetle przedstawionych wyników i opublikowanych dotąd informacji wydaje się bardzo prawdopodobne, że mopek w zwartym zasięgu zasiedla całe Pojezierze Mazurskie i Podlasie, a niewykluczone również, że terytorium całej Polski. Uda się go zapewne znaleźć w większości odpowiednich zimowisk (na przykład w dawnych fortyfikacjach). Należy zwłaszcza nasilić poszukiwania na Pomorzu, gdzie prawdopodobnie występuje (sugeruje to również Bernard 1990), a z wielu dużych terenów brak jakichkolwiek danych o nietoperzach. Spotkanie mopka w nowych miejscach jest bardzo możliwe, jeśli dodatkowo uwzględnić wyniki wieloletnich liczeń, które w znacznej części zimowisk wskazują na zaznaczający się w ostatnich latach wzrost liczebności. Stwierdzono to między innymi w fortach modlińskich. Porównując oceny liczby osobników tego gatunku zimujących w poszczególnych podziemiach, przedstawione przez Lesińskiego (1988), z wynikami liczeń w latach 1988—1993 (J. P. Cygan, E. Fuszara, M. Kowalski, G. Lesiński — dane nie publ.), można wnioskować o rozwoju populacji mopka na Mazowszu. W jaskini Szachownica na Wyżynie Wieluńskiej, gdzie na początku lat osiemdziesiątych Lesiński (1983) stwierdzał najwyższą po kilka osobników, notowano stopniowy wzrost liczby zimujących mopków do 108 osobn. w 1993 r. (G. Lesiński, J. Hejduk i G. Radzicki — dane nie publ.). Wzrost liczebności tego gatunku zaznaczył się ostatnio także w twierdzy Grudziądz (Ruprecht i Tarczyński 1965, Tarczyński 1993).

Godne odnotowania jest każde stwierdzenie z okresu letniego. Niewiele wiadomo, jakie kryjówki zasiedla w tym czasie mopek. Nie znane są również szczegóły jego biologii. Nasilenie badań nad tym gatunkiem powinno przynieść interesujące wyniki, zarówno z punktu widzenia faunistycznego, jak i ekologicznego.

Ważne jest otoczenie ochroną zimowych kryjówek mopka. Ponieważ często wybiera on do hibernacji podziemia zbudowane przez ludzi, zwłaszcza zlokalizowane w korytarzach dawnych fortyfikacji, istnieje potrzeba współpracy pomiędzy przyrodnikami a wojskiem, historykami i konserwatorami zabytków. Działania ochronne mogą w tym przypadku odbiegać od konwencjonalnych form. Właściwa współpraca z wojskiem

— użytkownikiem obiektów w rejonie Kotliny Biebrzańskiej, w których występuje mopek — jest sposobem na uratowanie od zniszczenia jednej z najcenniejszych kolonii tego gatunku w Polsce. Bardzo pilne wydaje się też podjęcie szerszej akcji, mającej na celu ochronę „antropogenicznych” zimowisk nietoperzy. Są to nie tylko obiekty militarne, ale również piwnice (często nadal użytkowane) i dawne sztolnie. Szczególnie istotne może się tu okazać wyjaśnienie właścicielom konkretnego obiektu roli nietoperzy w środowisku przyrodniczym i wykazanie znaczenia podziemi dla ochrony tych zwierząt.

Za pomoc w badaniach terenowych dziękuję Tomaszowi Wesołowskiemu i Mirosławowi Woronie.

SUMMARY

Barbastelle *Barbastella barbastellus* in the Biebrza Valley

New stations of the *Barbastelle* *Barbastella barbastellus* were found in the Biebrza Valley (north-eastern Poland). The winter colony of this bat at Osowiec — about 300 individuals, is one of the most numerous known. The range of the *Barbastelle* probably covers the whole territory of Poland. According to present knowledge, the protection of old fortifications is the most important to protect this species.

PIŚMIENNICTWO

Bernard R. 1990. Nowe dane o występowaniu mopka w Polsce. *Wszechświat* 91, 12: 259.

Bernard R., Jurczyszyn M., Urbańczyk Z. 1990. Zimowy spis nietoperzy w Polsce zachodniej w roku 1990. *Lubuski Przegl. Przyr.* 1: 3—8.

Gólski Z. 1992. Zimowisko nietoperzy w Świeciu. *Lubuski Przegl. Przyr.* 3, 4: 29—30.

Gólski Z., Urbańczyk Z. 1992. O ochronę zimowiska nietoperzy w Kostrzynie nad Odrą. *Lubuski Przegl. Przyr.* 3, 4: 25—28.

Kasprzyk K., Fuszara E. 1992. Nowe stanowiska mopka, *Barbastella barbastellus* (Schreber, 1774) w północno-wschodniej Polsce. *Przegl. Zool.* 36, 1—4: 193—197.

Lesiński G. 1983. Nietoperze jaskiń Wyżyny Wieluńskiej. *Przegl. Zool.* 27: 465—478.

Lesiński G. 1986. *Ecology of bats hibernating underground in central Poland.* *Acta Theriol.* 31: 507—521.

Lesiński G. 1988. *Skład gatunkowy i liczebność nietoperzy w jaskiniach modlińskich w ciągu roku.* *Przegl. Zool.* 32: 575—587.

Niezabitowski M. 1993. *Nowe stanowisko mopka Barbastella barbastellus na Pomorzu Zachodnim.* *Wszechświat* 94. 7—8: 198.

Ruprecht A. L. 1983. *Barbastella barbastellus (Schreber, 1774).* W: *Atlas rozmieszczenia ssaków w Polsce* (red. Z. Pucek i J. Raczynski). PWN, Warszawa.

Ruprecht A., Tarczyński S. 1965. *Nowe stanowiska Myotis myotis (Borkhausen, 1797) w północnej Polsce.* *Acta Theriol.* 10: 221—224.

Tarczyński S. 1993. *W twierdzy Grudziądz zimują nietoperze.* *Wszechświat* 94, 7—8: 198.

Urbańczyk Z. 1991. *Rezerwat Nietoperek.* Wyd. Lubuskiego Klubu Przyrodników, Świebodzin.